

У ПОШУКАХ КОМПАРАТИВНИХ ЗАСАД ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Різні юридичні дисципліни за нібито єдиною системністю і раціональністю приховують особливий науковий та поза-науковий (зокрема ціннісний) потенціал. Значною мірою вони виступають як відмінні парадигми наукового мислення, що конкурують за «місце під сонцем» — можливість пояснення всієї правової дійсності або якоїсь її частини. Зрозуміти особливу природу компаративістського мислення, яке породило порівняльно-типологічний підхід, окрему галузь юридичної науки — порівняльне правознавство, суттєво змінило характер інших наукових дисциплін — таким є задум серії «круглих столів» «Проблеми порівняльного правознавства». Їх організаторами виступають Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, Українська асоціація порівняльного правознавства.

Перший «круглий стіл» на тему «**Історія порівняльного правознавства як напрям наукових досліджень**» присвячений двохсотріччю т. зв. «кодіфікаційних дебатів» Фейербаха, Тибо і Савіньї, відбувся 23 жовтня 2014 р. у Києві. Історія порівняльного правознавства стала предметом наукового розгляду вже півтора століття тому — у працях Емеріко Амарі та Миколи Ренненкампа. З того часу її осмисленню було присвячено сотні праць різними мовами, але й нині ця сфера дивує новими відкриттями та аж ніяк не втрачає своєї актуальності. Осмислення контексту та історичного значення виникнення порівняльно-типологічного підходу і породжених ним порівняльного правознавства та інших дочірних дисциплін здатне відкрити і невикористаний потенціал забутих концепцій, в іншому світлі побачити нібито аксіоматичні основи розвитку юридичної науки загалом.

Учасниками «круглого столу» стали наукові співробітники установ НАН і

НАПрН України, викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної академії внутрішніх справ, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Запорізького національного університету, Київського міжнародного університету, Академії праці, соціальних відносин і туризму, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Відкриваючи «круглий стіл», академік НАН України, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України **Ю. С. Шемшученко** зазначив, що сучасне порівняльне правознавство є однією з найбільш розвинених, концептуально і методологічно насичених юридичних наук. Можна стверджувати, що результатом зусиль зарубіжних і українських учених створено засади філософії юридичної компаративістики, і насамперед її аксіологію — особливий ціннісний потенціал, її місію. Порівняльне правознавство не применшує і не заперечує здобутки інших юридичних дисциплін, але саме воно у співдії з останніми покликане стати сучасним продуцентом основних концептів і термінів юридичних наук. Замість однозначного універсалізму, виплеканого цими науками протягом багатьох століть, воно несе в собі ідею плюральності світу, традицій і досвіду, вираженого, нетелеологічного ставлення до процесів конвергенції та дивергенції. А разом з цим — ідею відмови від нав'язування права, творчого сприйняття скарбниці світового правового досвіду, поваги до чужих правових моделей як культури і стилю життя різних народів.

На думку Ю. С. Шемшученка, слід говорити про необхідність компаративізації юридичної освіти — елементами підготовки сучасного юриста мають стати знання, окрім національного, міжнародного, європейського права, порівняльно-

го правознавства. Випускна спеціалізація з порівняльного правознавства в українських університетах можлива і необхідна. А завданням академічної установи в цьому напрямі є насамперед розвиток загальної частини порівняльного правознавства, теоретичних засад розвитку галузевих порівняльно-правових дисциплін, методик практичного використання та викладання порівняльного правознавства, координація наукових досліджень. Сучасна школа порівняльного правознавства в Інституті держави і права розвивається всупереч численним несприятливим обставинам. Вона є потужним феноменом, який позитивно впливає також на розвиток відповідних шкіл у сусідніх державах. Зокрема, як визнають зарубіжні вчені, з усіх країн, що колись входили до СРСР, лише в Україні ефективно функціонує національна асоціація порівняльного правознавства, відбуваються масштабні компаративістські симпозиуми, представлені такі наукові напрями, як філософія порівняльного правознавства тощо, що дає змогу говорити про регіональне лідерство України в цій сфері.

Ю. С. Шемшученко наголосив: саме концептуальний і методологічний арсенал порівняльного правознавства дає змогу вивчати спільне і особливе в розвитку правових систем, тенденції розвитку права у наднаціональних — глобальному та регіональному вимірах, форми, методи та результати взаємодії однопорядкових і різнопорядкових правових систем, класифікувати правові системи і визначати особливості права певної країни. У праві немає або практично немає місця для експериментів — за кожним рішенням, спрямованим на створення або реалізацію права, стоять долі та інтереси громадян, суспільства, держави. Тому право має бути максимально досконалим і системним. Замість експерименту можна використати результати порівняльно-правових досліджень, які вкажуть можливі варіанти рішень, застережуть від прийняття застарілих або неефективних у наших умовах рішень. Правова система не має бути іграшкою в руках політиків і навіть самих юристів, її формування має бути по-

слідовним і виваженим, враховувати і поєднувати національну унікальність, регіональну специфіку, загальносвітові тенденції. Сприяти цьому — місія порівняльного правознавства.

У своїй доповіді «Дискусія 1812—1816 рр. і питання про соціальні та компаративні засади права і юридичної науки» керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права О. В. Кресін відзначив, що підсумком розвитку суспільної думки в Європі у XVI — на початку XIX ст. стало руйнування ідеї теоцентричного ієрархічного світу та утвердження нового, соціального світогляду — світського, горизонтального, плюралістичного і компаративістського за своєю сутністю, основними суб'єктами якого стали утворені на основі волі людей соціальні об'єднання — суспільства, нації, держави.

Саме «становлення розуміння і поняття свого власного права» (за висловом Л. Ж. Константинеско) стало основою для розвитку юридичної науки загалом і порівняльного правознавства. На думку О. В. Кресіна, виникнення, змагання та частковий синтез ідей філософської (Фейєрбах, Тібо, Гегель) та історичної (Савіні, Пухта) шкіл у Німеччині стали підсумковими в багатостолітньому розвитку ідеї соціального ооромлення в праві, надавши останньому форми конкретного і тотального за своїми охопленням і функціями національно-державного права, унікального і водночас рівного й співставного з іншими за своєю сутністю. Юридична наука слідом за практикою локалізувала правові феномени, провела між ними чіткі межі й змогла розпочати емпіричне й порівняльне пізнання правової карти світу на відносно плюралістичних засадах.

Як підкреслив О. В. Кресін, тоді народився світ особливостей і відмінностей, що не міг бути пізнаний ані традиційною ідеалістичною чи раціоналістичною філософією, ані природно-правовою чи догматичною правовою думкою. Методології, засновані на підходах теософії, філософії, природничих і технічних наук, ви-

явилися недостатніми для пізнання нової соціальної реальності, що остаточно матеріалізувалася після Французької революції та наполеонівських воєн. І саме ця когнітивна криза привела до докорінної трансформації суспільних наук і, зокрема, утвердження нового правознавства як суспільної науки. Одним із конститутивних елементів, що мав забезпечити її єдність в умовах банкрутства філософського монізму, був компаративізм.

Доцент Київського міжнародного університету О. В. Ткаченко у своєму виступі «**Правове порівняння: ретроспектива епістемологічних моделей**» відзначив, що історично порівняння є конструкцією, притаманною, насамперед, європейському мисленню. І ця конструкція є за своєю сутністю пірамідалною — передбачає, що над двома порівнюваними правовими явищами є певний абсолютний зразок, якому вони більшою або меншою мірою мають відповідати. Порівняння при цьому математизується і стає пошуком або універсального, або унікального в праві. У межах кожного з напрямів цього пошуку О. В. Ткаченко виділив основні підходи і концепти.

Завідувач кафедри теорії, історії держави і права та конституційно-правових дисциплін Академії праці, соціальних відносин і туризму С. В. Кудін висвітлив основні напрями формування вченими Новоросійського, Харківського, Київського університетів у другій половині XIX — на початку XX ст. теоретико-методологічних основ порівняльної історії права. Він зазначив, що науковці у цих закладах концептуалізували предметну та функціональну сфери порівняльної історії права, довели евристичні можливості порівняльно-історичного методу, класифікували причини подібностей і відмінностей, визначили межі запозичень у праві.

Старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Т. І. Бондарук проаналізувала внесок у розвиток вітчизняного порівняльного правознавства київської історико-юридичної школи, яку уособлювали М. Д. Іванишев, М. Ф. Владимирський-Буданов, Ф. І. Леонтович, М. М. Ясин-

ський, М. О. Максимейко, О. О. Малиновський, Г. В. Демченко. Основну увагу доповідач присвятила паралельності та взаємовпливу в розвитку історико-правових і порівняльно-правових досліджень у другій половині XIX ст. Результатом порівняльно-правових досліджень вчених цієї школи стала концепція західноруського права як самобутнього і відмінного від східноруського, що стало основою розробки українського права у ВУАН.

Науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України С. В. Ромінський у своєму виступі зазначив, що для історико-правових досліджень звернення до порівняльного методу є одним із найпоширеніших засобів дослідження. Це зумовлено обмеженістю історичних відомостей та наукових знань, що актуалізує потребу пояснення одних явищ через інші. Це, звісно, неможливе без застосування порівняння. Втім такі порівняльні дослідження ставлять до дослідника вкрай жорсткі вимоги щодо обрання порівнюваних явищ та методики самого порівняння. Саме через необачне ставлення до порівняльного методу в науку увійшло чимало «історіографічних фантомів» — висновків про ті чи інші явища, заснованих на помилкових чи неналежних підставах. Деякі з таких «фантомів» залишилися у минулому, а інші є вкрай живучими. Нові «фантоми» з'являються й нині. Тому одним із завдань сучасної історико-правової науки є як загальне накопичення знань про досліджувані явища, так і вдосконалення методологічних засобів їх аналізу.

Підсумовуючи тривалу загальну дискусію під час «круглого столу», член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, професор Національної академії внутрішніх справ О. Д. Тихомиров наголосив, що останнім часом спостерігається цілком обґрунтоване зміщення уваги фахівців з «предметності» порівняльно-правових досліджень на їх методологічну складову. Так, зокрема, як засвідчила дискусія на круглому столі, наукове значення мають не лише змістовне наповнення поглядів вчених та мислителів минулого, а й їх компаративне осмислення (О. В. Кресін), філософська інтерпретація ретроспективи

епістемологічних моделей правового порівняння (О. В. Ткаченко), методологічні основи порівняльної історії права (С. В. Кудін), інституціоналізація історичних порівняльно-правових досліджень як наукової школи (Г. І. Бондарук), історіографічні питання використання порівняльно-правового методу (Є. В. Ромінський). Як видається, такий науковий підхід спонукає до активізації історико-порівняльних досліджень в юридичній науці, сприяє пошуку нових напрямів їх здійснення.

Наступними «круглими столами» у серії «Проблеми порівняльного правознавства» в цьому році будуть: «Філософія порівняльного правознавства» (присвячений пам'яті Петра Мартиненка і Патрика Гленна, 13 листопада) та «Ідея порівняльного міжнародного права: pro et contra» (присвячений ювілею Уільяма Батлера, 2 грудня). За результатами кожного з «круглих столів» планується видання збірника наукових праць.

О. В. Кресін,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАПрНУ